

УДК 37.013.42:004

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-1(324)-1-75-82

Рижанова Алла Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури, м. Харків, Україна.
allaar@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-3332-9748>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Усі соціальні науки, що досліджують певні складники об'єктивної соціальної реальності, залежні від докорінних соціокультурних змін, які «змушують» вдосконалювали методологічні основи (змістові та інструментальні) цих наук відповідно до «викликів» трансформації суспільства. Це стосується і соціальної педагогіки, яка досліджуючи соціальне виховання суб'єктів соціуму, обґрунтовує соціально-педагогічні технології гармонізації взаємокорисного соціального розвитку цих суб'єктів та їхнього соціального середовища в умовах визначального урізноманітнення та демократизації останнього. Виокремившись з педагогіки в індустріальну добу вона вирішувала проблеми зміцнення позитивного та мінімізації негативного впливу соціалізації капіталістичного суспільства для урівноваження *соціальністю* зростаючої актуальності *індивідуальності* в традиційних (сімейний, етнічний, ... громадянський) соціумах. Провідні її теоретично-змістові основи ґрунтувалися на філософських, соціологічних, психологічних та загально-педагогічних концептах, а методологічно-інструментальні – на діалектичному, історичному, системному, діяльнісному тощо підходах. Становлення інформаційної цивілізації висуває завдання не лише збереження двоїстої єдності «індивідуальність-соціальність» соціальних суб'єктів як у традиційних, так і в інноваційних (регіонально-світовий, глобальний) соціумах, але й гармонізації розвитку подвійної соціальності «реальної-віртуальної» людини та її середовища. Отже, щоб сприяти розвитку соціальності суб'єктів інформаційної доби для становлення інформаційної цивілізації людства, відповідного вдосконалення потребують методологічні основи соціальної педагогіки.

Ґрунтовний методологічний аналіз класичної соціальної педагогіки здійснив І. Липський (Липский, 2004). Тенденції її трансформації в інформаційному суспільстві, зокрема і культурологічний підхід дослідження соціальної галузі педагогіки, обґрунтовувалися нами в докторській дисертації «Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті» (Рижанова, 2005). Предметом вивчення у кандидатських та докторських дисертаціях стали теоретико-методологічні засади: системи соціально-педагогічної діяльності зі

студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства (Максимовська, 2015); педагогічних умов соціальної адаптації людей похилого віку до інформаційного суспільства в процесі соціально-педагогічної роботи в стаціонарних закладах соціального обслуговування (Новікова, 2015); системи соціально-педагогічного супроводу медіасоціалізації молодших школярів у сучасному інформаційному просторі (Тадаєва, 2016); соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України в умовах інформаційного суспільства (Білик, 2016); соціально-педагогічної технології розвитку соціальної культури студентської молоді засобами анімаційної діяльності в інформаційному суспільстві (Максимовський, 2018) та інші. Проте методологічні проблеми соціальної педагогіки як галузі педагогіки інформаційної доби досліджено недостатньо.

Метою статті є характеристика методологічних (змістових та інструментальних) проблем соціальної педагогіки, що нарощуються з розвитком інформаційного суспільства. Використано теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, екстраполяція.

Як відомо, рівнями методології класичної соціальної педагогіки у загальному вигляді є: *філософський* (закони, принципи, провідні теорії, базовий термінологічний апарат наукового пізнання взаєморозвитку людини та її соціального середовища); *міжгалузевий* – особливості соціальних (соціологія), культурних (культурологія), психічних (психологія) та інших теорій, факторів, чинників, механізмів, агентів, засобів тощо взаємозумовленого соціального вдосконалення індивіда та його соціумів; *галузевий*, а саме *педагогічний*, – педагогічні закони, закономірності, принципи, теорії, методи, форми та специфіка виховання цінностей, якостей характеру, досвіду поведінки соціальних суб'єктів, що забезпечують їх соціальний розвиток та самореалізацію у системі соціального середовища, без чого неможливе збереження-зміцнення останнього; *специфічний* – *соціально-педагогічний* – обґрунтування (використовуючи здобутки всіх попередніх рівнів методології): а) теорій соціального виховання у різноманітних соціумах, б) розвитку соціальності їх суб'єктів та в) соціально-педагогічних технологій для гармонізації соціальності суб'єктів соціуму і створення сприятливих для цього умов у ньому з метою взаємного підвищення рівня їх соціальної динаміки. При цьому якість соціально-педагогічного дослідження залежить від широти, глибини та точності (невтручання зміною) використання результатів попередніх методологічних рівнів. Наприклад, обґрунтовуючи поняття «соціально-педагогічна профілактика» маємо виокремлювати загальне саме для цього специфічного *виду* профілактики, не змінюючи сутності міжгалузевого терміну «профілактика – попередження, запобігання; забезпечування від чогось, охорона від чогось». На жаль, у деяких сучасних (навіть дисертаційних) роботах «соціально-педагогічна профілактика» окреслюється через поняття і «корекція», і «реабілітація», що демонструє «зазіхання»

нижчого рівня методології стосовно вищого та призводить до порушення логіки, а значить і якості досліджень у соціальній галузі педагогіки. В інших наукових працях цей термін розкривається, зважаючи на особливість проблеми (наркотичної, ігрової залежності тощо) та психовікову (підлітки, молодь тощо), соціальну (студентська молодь тощо) специфічність групи, котрій ця проблема притаманна. Це теж «зламає» логіку співвіднесення «універсального» та «одиничного», але вже на внутрішньому соціально-педагогічному рівні методології. Проте до таких проблем – оволодіння методологією соціально-педагогічного пізнання теорії та практики соціального виховання в умовах індустріального (оскільки галузь виникла тут) суспільства – додаються нові, пов'язані з соціокультурними «викликами» інформаційної доби.

Сучасні соціально-педагогічні наукові пошуки, безумовно, ґрунтуються на тих самих методологічних рівнях, але зважаючи на становлення інноваційних видів соціуму (регіональний, глобальний), нового рівня свободи-залежності (в першу чергу інформаційної) людини і соціального середовища, виникнення віртуального соціального простору тощо в культурі інформаційного суспільства, на нашу думку, провідною інструментальною базою стає культурологічний підхід, за допомогою якого поступово зміняться сутнісні підвалини соціальної педагогіки від державно-громадянських до регіонально-глобальних (вищі соціальні рівні) за умови подальшої демократизації світового співтовариства. Культурологічний підхід забезпечить, з одного боку, спрямування змін соціальної педагогіки відповідно до головних тенденцій та потреб розвитку культури постіндустріального суспільства, уможливаючи прискорення цього розвитку через підхожу соціальність суб'єктів даної доби. З іншого боку, він сприятиме доведенню доцільності соціальної галузі педагогіки і в інформаційній цивілізації. Нині актуальності, крім культурологічного, набувають інші підходи соціально-педагогічних розвідок: аксіологічний («перенесення соціальних конфліктів у ціннісну площину»), особистісний («тріумф особистості»), акмеологічний (оптимальна соціальна самореалізація суб'єктів), соціо-екологічний (запобігання суїциду людства), середовищний, інформаційний, синергетичний тощо. Зрозуміло, що трансформація змістового складника методології соціальної педагогіки залежить від оновлення наук вищих методологічних рівнів, зокрема від їхніх соціальних галузей: соціальної філософії, соціальної культурології, соціальної антропології, соціальної психології, соціальної економіки тощо. Вивчення соціального виховання в інформаційному суспільстві, соціальності суб'єктів інформаційної доби, розробка відповідних соціально-педагогічних технологій мають ґрунтуватися на обґрунтованих цими науками: специфіці структури (взаємозв'язків елементів) нового типу суспільства, його вимог до людини та інших соціальних суб'єктів; особливостях регіонального, глобального соціумів та віртуального простору, інноваціях соціалізації в них; факторах, чинниках, механізмах, агентах, засобах тощо кіберсоціалізації різних

соціальних суб'єктів у глобальному віртуальному просторі, регіональному та громадянському інформаційних середовищах; специфіці віртуальної соціальності, її перевагах та загрозах реальній соціальності людини, групи, суспільства, регіону тощо.

Оскільки з нарощенням соціокультурних змін у інформаційній цивілізації докорінно трансформуватиметься процес соціалізації, то оновленні «універсальні» (інструментальні та змістові) методологічні основи соціальної педагогіки стануть у нагоді для визначення «одиночних» методологічних підстав у розв'язанні проблем соціального виховання певних категорій соціальних суб'єктів у змінених соціумах. Проте сьогодні соціальні педагоги не мають можливості очікувати рівноваги між внутрішніми методологічними рівнями нашої галузі, вимушені паралельно вирішувати ці завдання, а іноді навіть стимулювати дослідження сучасної теорії соціалізації на міжгалузевому рівні. Це потребує високого рівня філософсько-культурологічної освіченості та методологічної культури вчених.

Серед найактуальніших проблем є розробка методологічних основ соціально-педагогічного супроводу становлення та розвитку соціальності інформаційної доби різноманітних соціальних суб'єктів. Актуалізація само соціально-педагогічного супроводу зумовлена інноваційністю нових видів соціального виховання – регіонального, глобального, які найактивніше «втручаються» через сучасні інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) в соціальний розвиток людини в сім'ї, нації, державі, змінюючи до невпізнанності ці традиційні види соціального виховання. Отже, набуття сімейної, етнічної... та громадянської змістових соціальності потребують сьогодні соціально-педагогічного захисту, соціально-педагогічної допомоги та соціально-педагогічної підтримки їх успішного поступового розвитку в суб'єктах соціуму в нетрадиційних умовах кіберсоціалізації через організацію, координацію та контроль соціального виховання різних соціально-інформаційних середовищ. У свою чергу, регіональна та глобальна змістові соціальності індивідів потребують соціально-педагогічного супроводу їх впровадження в традиційні види соціального виховання, що забезпечить їх поширення людством. Отже, соціально-педагогічний супровід, як вид соціально-педагогічної діяльності в нетрадиційних умовах соціалізації у інформаційному суспільстві, стосується всіх соціальних суб'єктів щодо становлення та вдосконалення їх *соціальності інформаційної доби* (мотиваційно-ціннісне, емоційно-вольове та поведінкове сходження від соціальної суб'єктності через сімейний, етнічний, професійний, релігійний... громадянський змістові складники до регіонального і глобального). Обґрунтування потребують методологічні основи: соціальної адаптації *людей похилого віку* (за відсутності цього завдання у філогенезі) в «культурі нового» задля запобігання їхньої маргіналізації та руйнування між поколінного фундаменту будь-якого соціуму; соціальної інтеграції та індивідуалізації *представників другого віку* в часи тривалих змін видів, форм, змісту соціальності (особливо професійної) для

забезпечення соціальних перетворень в «культурі людини»; розвитку всіх змістових соціальності *дітей та молоді* в умовах глобального «тріумфу особистості», необмеженості ціннісного плюралізму віртуального інформаційного простору, динаміки видів та форм сім'ї, уможливлення трансферу індивіда не лише за статевою, громадянською, але й культурно-етнічною та культурно-расовою ознаками для уникнення егоцентризму нової генерації, збереження екосистеми планети.

Таким чином, серед методологічних проблем вітчизняної соціальної педагогіки в інформаційному суспільстві виокремлюємо суб'єктивні (зумовлені нерозв'язаністю завдань соціальної галузі української педагогіки за індустріальної доби) та об'єктивні (викликані соціокультурними змінами за постіндустріальних часів). Невирішеність суб'єктивних, перш за все, питань підвищення методологічної культури педагогів, заважає усвідомленню методологічної специфіки соціальної педагогіки, взаємозумовленості та цілісної єдності її рівнів, а тому – і демократичному узгодженню її наукового апарата, виявленню провідної парадигми для консолідації національно-громадянського суспільства нашої країни. Об'єктивні – актуалізація культурологічного, аксіологічного, особистісного, середовищного, інформаційного, акмеологічного тощо підходів (інструментально-методологічні основи) та розробка специфіки соціалізації людини, інших соціальних суб'єктів у різноманітних соціальних та віртуальних середовищах інформаційної цивілізації (змістово-методологічні основи філософського, міжгалузевого, галузевого рівнів, що узагальнюються в соціальній філософії, соціальній культурології, соціальній психології тощо) – спрямовані на обґрунтування технологій соціально-педагогічного супроводу розвитку соціальності інформаційної доби всіх соціальних суб'єктів від людини до глобального людства, зокрема соціальної ідентифікації нашої країни як рівноправного демократичного суб'єкта європейського та глобального соціумів.

Перспективою подальших наукових розвиток цієї проблеми є розробка надійних методологічних основ соціальної педагогіки інформаційного суспільства щодо подолання «броунівських» характеристик глобального соціального виховання для збереження реального соціального і природного середовищ людства та їх вдосконалення через віртуальний соціальний простір.

Список використаної літератури

1. Липский И. А. Социальная педагогика: методологический анализ. Москва: Сфера, 2004. 320 с. **2. Рижанова А. О.** Развитие социальной педагогики в социокультурном контексте: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Социальная педагогика» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 456 с. **3. Максимовська Н. О.** Соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля: анімаційний підхід: монографія. Харків: ХДАК, 2015. 368 с. **4. Новікова О. Ю.** Соціально-педагогічної адаптації людей похилого віку до умов інформаційного суспільства: автореф. дис. ... канд. пед.

наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Старобільськ, 2015. 20 с. **5. Тадаєва А. В.** Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів у сучасному інформаційному просторі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Старобільськ, 2016. 20 с. **6. Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України: монографія / Харків. держ. акад. культури. Харків: Майдан, 2016. 336 с. **7. Максимовський М. І.** Розвиток соціальної культури студентської молоді засобами анімаційної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Старобільськ, 2018. 20 с.

References

- 1. Lipskiy, I. A.** (2004). *Sotsialnaya pedagogika: metodologicheskiy analiz* [Social pedagogy: methodological analysis]. Moscow: Sfera. [in Russian].
- 2. Ryzhanova, A. O.** (2005). *Rozvytok sotsialnoi pedahohiky v sotsiokulturnomu konteksti* (Doctoral dissertation) [The origin and development of social pedagogy in the socio-cultural context]. Available from Luhansk Taras Shevchenko National University, Luhansk. [in Ukrainian].
- 3. Maksymovska, N. O.** (2015). *Sotsialno-pedahohichna diialnist zi studentskoiu moloddiu u sferi dozvillia: animatsiinyi pidkhd* [Social and educational activities with students in the entertainment field: an animated approach: monograph]. Kharkiv: KhDAK. [in Ukrainian].
- 4. Novikova, O. Yu.** (2015). *Sotsialno-pedahohichna adaptatsiia liudei pokhyloho viku do umov informatsiinoho suspilstva* (PhD thesis) [Social-pedagogical adaptation of the elderly to the conditions of the information society]. Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk. [in Ukrainian].
- 5. Tadaieva, A. V.** (2016). *Sotsialno-pedahohichniy suprovod sotsializatsii molodshykh shkoliariv u suchasnomu informatsiinomu prostori* (PhD thesis) [Socio-pedagogical support for the socialization of junior pupils in the modern information space]. Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk. [in Ukrainian].
- 6. Bilyk, O. M.** (2016). *Sotsializatsiia inozemnykh studentiv v osvitno-kulturnomu seredovyshchi vyshchoho navchalnoho zakladu Ukrainy*. [Socialization of foreign students in educational and cultural environment in Ukraine higher educational institution: monograph]. Kharkiv: MAIDAN. [in Ukrainian].
- 7. Maksymovskiy, M. I.** (2018). *Rozvytok sotsialnoi kultury studentskoi molodi zasobamy animatsiinoi diialnosti* (PhD thesis) [Developing student youth's social culture by means of animation activities]. Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk. [in Ukrainian].

Рижанова А. О. Методологічні проблеми соціальної педагогіки в умовах інформаційного суспільства

У статті обґрунтовується необхідність докорінного оновлення методологічних підвалин соціальної педагогіки під впливом становлення

інформаційної цивілізації. Розглядаються теоретико-методологічні відмінності соціально-громадянської, за сутністю, соціальної педагогіки індустріального суспільства від соціально-глобальної – інформаційного. Доводиться залежність трансформації методології соціальної галузі педагогіки від оновлення її філософського, міжгалузевого (культурологічного, соціологічного, психологічного тощо), загально-педагогічного рівнів щодо кіберсоціалізації соціальних суб'єктів у глобальному інформаційному просторі. Актуалізуються проблеми розробки методологічних основ соціально-педагогічного супроводу: соціальної адаптації людей похилого віку в «культурі нового»; розвитку соціальності молоді в умовах глобального «тріумфу особистості» для уникнення егоцентризму нової генерації; соціальної інтеграції та індивідуалізації представників другого віку в часи тривалих змін видів, форм, змісту соціальності (особливо професійної) для забезпечення соціальних перетворень в «культурі людини». Обґрунтовується перспектива розробки надійних методологічних основ соціальної педагогіки інформаційного суспільства щодо подолання «броунівських» характеристик глобального соціального виховання.

Ключеві слова: соціальна педагогіка, інформаційне суспільство, методологічні проблеми, соціальність інформаційної доби, соціально-педагогічний супровід розвитку соціальності.

Рыжанова А. А. Методологические проблемы социальной педагогики в условиях информационного общества

В статье обосновывается необходимость обновления методологического фундамента социальной педагогики под влиянием становления информационной цивилизации. Рассматриваются теоретико-методологические отличия социально-гражданской, по сути, социальной педагогики индустриального общества от социально-глобальной – информационного. Доказывается зависимость трансформации методологии социальной отрасли педагогики от обновления её философского, межотраслевого (культурологического, социологического, психологического и др.), общепедагогического уровней относительно киберсоциализации социальных субъектов в глобальном информационном пространстве. Актуализируются проблемы разработки методологических основ социально-педагогического сопровождения: социальной адаптации людей пожилого возраста в «культуре нового»; развития социальности молодежи в условиях глобального «триумфа личности» для избегания эгоцентризма нового поколения; социальной интеграции и индивидуализации представителей второго возраста во времена продолжающихся изменений видов, форм, содержания социальности (особенно профессиональной) для обеспечения социальных преобразований в «культуре человека». Обосновывается перспектива разработки надёжных методологических основ социальной педагогики информационного общества относительно преодоления «броуновских» характеристик глобального социального воспитания.

Ключевые слова: социальная педагогика, информационное общество, методологические проблемы, социальность информационного периода, социально-педагогическое сопровождение развития социальности.

Ryzhanova A. Methodological Issues of Social Pedagogy Under Conditions of Information Society

The article justifies the necessity of fundamental renewal of social pedagogy's methodological foundations under the influence of information civilization establishment, because adequacy of social-pedagogical technologies to the requirements of the new age will ensure harmonic interdevelopment of the dual unity that is "individuality-sociality" and sociality of the "real-virtual" person and their societies: from traditional ones – family, ethnic, civic, to innovational ones – regional and global. It reviews theoretical-methodological differences of sociocivic, essentially, social pedagogy of the industrial society and socioglobal – the information society. It proves the dependence of methodology transformation of pedagogy's social branch on renewal of its philosophical, interdisciplinary (cultural studies, sociology, psychology etc.) and general-pedagogical levels regarding cybersocialization of social subjects in the global information space. The issues of developing methodological basis of social-pedagogical accompaniment are made topical: social adaptation of the elderly in "the culture of new" to prevent their marginalization; development of youth's sociality under conditions of the global "personality triumph", unlimited value pluralism of virtual information space, dynamics of types and forms of family, possibility of person's transfer not only by gender and civic qualities, but also by cultural-ethnic and cultural-racial qualities to avoid egocentrism of the new generation; social integration and individualization of the second age members in times of long-term changes of types, forms and contents of sociality (especially professional) to ensure social transformations in "the culture of human". The prospects of developing a reliable methodological basis of information society social pedagogy to overcome "Brownian" qualities of global social education are justified in order to preserve real social and natural environment of humanity and improve it through virtual social space.

Key words: social pedagogy, information society, methodological issues, information age sociality, social-pedagogical accompaniment of sociality development.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Максимовська Н.О.